

Deja Crnović

»ENKRAT NE BO NIČESAR VEČ. AMPAK ZDAJ SMO ŠE.«

Tako kot je po Tolstoju vsaka družina nesrečna na svoj način, je podobno tudi z generacijami. Vsaka se mora soočiti z odraščanjem, staranjem in tem, da verjetno v življenju ne bo dosegla tistega, kar si je zadala v otroštvu. Da najverjetneje ne bo spremenila sveta. Vsaj ne na način, na katerega bi si želela. Da verjetno ne bo živela tako, kot se od nje pričakuje, da bo razočarala starše, ugotovila, da so njeni idoli mrtvi ali pa bedni, ter da nič ni več tako, kot je bilo. Ampak vsaka generacija bo to počela na svoj poseben način. In ob tem verjela, da še nikomur ni šlo slabše.

Generacija Marjana, Petre in Janeza (pa tudi avtorja drame *Tih vdih* in avtorice tega besedila) se je rodila v času konca Jugoslavije. Za potrebe besedila nam bomo rekli otroci tranzicije, čeprav bi nam v tujini rekli milenijci. Otroci tranzicije smo bili rojeni v Jugoslaviji, odraščali pa v »divjih devetdesetih« nove države. Danes po letih nismo več mladi, a ker imamo še vedno več skupnega s študenti kot z »odraslimi«, nas pogosto še vedno označujejo za mlade.

»Tako kepo mam v želodcu, ki začne kr goret in potem se razbije kot kozarec ...«

Otroci tranzicije nismo vajeni kriz. V šoli so nas učili, da gre vsaka generacija skozi eno vojno. Naša (prva) je minila v slabih dveh tednih med poletnimi počitnicami, še preden smo se naučili, kaj sploh je vojna. Po vojni je bilo vse super. Imeli smo novo državo, starši so nas učili novih besed, kot so neodvisnost, slovenski tolar in prosti trg. Vsem je bilo bolje, imeli smo svoje stanovanje, svoj avto, še naše barbike so imele svojo hišo in svoj avto.

Otroci tranzicije smo bili vzgojeni v optimizmu, nismo zares vedeli, da obstaja možnost, da se kaj zalomi. Včasih se zdi, da so tudi naši starši kdaj pozabili, da je možnost slabih časov povsem realna. Vsem nam bo vedno bolje. Konec je bilo hladne vojne, konec je bilo totalitarizmov. Samo še demokracija, liberalizem in CK One. Nismo povsem razumeli, kaj pomeni fleksibilnost, nismo povsem razumeli, kaj pomeni globalizacija. Imeli pa smo MTV, na katerem so vrteli Laibach in zato smo vedeli, da nekoč lahko uspe tudi nam.

Na trg dela smo vstopali v času krize, ko se ni zaposlovalo. Za vsako delo smo morali biti hvaležni, četudi smo bili zanj plačani slabo ali pa celo ne. Če smo sčasoma zahtevali normalno plačilo, so nam rekli, da smo nehvaležni, da ne razumemo, da je kriza. Če smo želeli zaposlitev, so nam rekli, da se preveč visoko cenimo. Da je najbolj pomembno nabiranje izkušenj (glej film *Ne bom več luzerka* Urše Menart). Medtem ko mi nismo mogli do služb, so jih naši starši izgubljali. Še vedno ne razumemo, kaj pomeni fleksibilnost trga, če brezposelnost traja leta in leta. Sumimo pa, da globalizacija pomeni, da se v takem primeru preselimo v tujino.

Kriza nas sploh ni zares udarila, ker nas še ni imela po čem. Najbolj je udarila naše starše. Starše, ki jim je šlo bistveno bolje kot njihovim staršem, zdaj pa vedno pogosteje prebiramo, da smo prva generacija po vojni, ki živi slabše od svojih staršev. Zdaj, ko naj bi že nekaj let živeli v časih gospodarske rasti, se je na bolje sprememnilo bolj ali manj samo to, da malce lažje dobivamo projekte, za katere smo plačani prek naših espejev. Še vedno nimamo rednih služb, še vedno ne moremo vzeti kredita. Tri četrtnine mladih je danes zaposlenih prekarno, kako je s tridesetinnekajletniki, nisem prepričana, ampak verjetno številka ni bistveno drugačna.

Pred prvim novembrom so gledalke in gledalce oddaje Dobro jutro vprašali, ali se bojijo smrti. Tri četrtnine jih je odgovorilo, da ne.

Marsikatera generacija je živela z občutkom, da živi v času konca. To je vedno malce egocentričen občutek, saj si radi predstavljamo, da po nas ne bo ničesar več. A če danes rečemo, da ne verjamemo v konec sveta do leta 2100, bi nas obtožili, da ne verjamemo v podnebne spremembe. Beremo, da živimo slabše od prejšnjih generacij, hkrati pa se od nas pričakuje, da kupujemo dražje, trajnostne stvari, ki bodo manj škodile okolju, ki jih ne bodo sešili otroci iz tretjega sveta, ki ne bojo dušile želv. Reševati moramo svet, medtem ko nimamo pojma, kako rešiti sebe.

Kriza kot čustvo

Velika finančna kriza je za otroke tranzicije sovpadla s krizo prve četrtnine življenja. To naj bi bila prva resna osebna kriza, ki nastopi med 25. in 30. letom, nekje v času, ko se iz šolskega sistema podamo v »pravi svet«, kjer ni jasnih pravil in pogojev za napredovanje. Kriza prve četrtnine je klasična mladostniška tesnoba, ki izhaja iz negotovosti, ki jo prinaša prihodnost. Na tem mestu bi citirala mladega kolega, ki je ob selitvi v Ljubljano ob začetku študija izjavil: »Stiska me. Ker to je zdaj to obdobje, na koncu katerega umreš.« Mislil, da je optimist. Takšnih obdobij bo še nekaj.

Včasih se krizo prve četrtnine rešuje s poroko in otroki, včasih se jo rešuje z vpisom podiplomskega študija. Pogosto pa se ta kriza zgolj ublaži, dokler se v skladu z naravnim redom stvari ne prelije v krizo srednjih let. Pravzaprav bi bilo v kapitalizmu, ki je en sam cikel »kriz« in »okrevanj«, pričakovati, da bomo človeška življenja znali organizirati kaj drugače kot serijo kriz in okrevanj, kar malce naivno.

Ljudem v krizi prvega četrletja, še bolj pa v krizi srednjih let, se smejimo, celo posmehujemo. Predpostavka šal je, da se mora človek do določene starosti zresniti, na nek zdrav način obupati nad ideali in življenjem ter se podrediti vsakdanu, ki ga od njega zahteva družbeni red. Tistim, ki tega niso naredili, se nato smejimo, podobno kot se smejimo mladičem živali, ki precenijo svoje sposobnosti. Ali pa otrokom, ki komaj shodijo, začnejo teči – in padejo naprej na obraz.

Kljub vsemu pa je vsaj kriza srednjih let kapitalizmu prijazna kriza. Zahteva velike finančne vložke, je ekstravagantna, ker pomeni vlaganje v vidno potrošnjo. V avte, lepote posege, potovanja. Ne pa v pokojninske sklade, ploščice v kleti, nove cevi. Kapitalizem spodbuja nove začetke, ker so dobri za gospodarstvo. Ljudje s krizo srednjih let so praviloma že v življenjskem obdobju, ko jim je »uspelo«, imajo dovolj denarja, da si osebno krizo privoščijo, medtem ko kriza prve četrtnine ne prinaša dobičkov, ampak jih odlaga. Ker današnji zahodnjaki in zahodnjakinje s krizo prve četrtnine ne morejo kupovati avtov, stanovanj in hoditi na dvotedenske počitnice, se jih zmerja, da so luzerji. In da ves denar porabijo za toast z avokadom. Da uničujejo gospodarstvo, ker nosijo vintage oblačila in si delijo avte, stanovanja in študentske napotnice. Občutek, da ti je spektakularno spodletelo še pred 30. letom, je zato skorajda neizbežen.

Škoda za tisto točko pri slovenščini

Bolj kot o odraščanju danes lahko govorimo o vedno novih začetkih. O vedno novih poskusih in vedno novih načinih, kako spodleteti. *Tih vdih* je postavljen tik pred nove začetke. Pred odhod na študij, pred konec zveze, pred odhod v drugo državo. Je trenutek, po katerem je bilo vse drugače, in vsi vpleteni se tega še kako dobro zavedajo, a se vseeno, zavoljo miru, pretvarjajo, da to ni res.

V *Tihem vdihu* je v ospredju družina, vmesna enota med posameznikom in posameznico ter družbo. Prvo okolje, znotraj katerega želimo ugajati. Starši se radi zabavajo s tem, da svoje otroke sprašujejo, kaj bodo, ko bodo veliki. Nekakšen grenko-sladek nasmešek se naseli na njihove obraze, ko jih slišijo odgovarjati s klasičnim naborom poklicev, kot so gasilec, učitelj, frizer, astronaut. Takšnih, ki bi odgovorili, da bodo vodje oddelka za upravljanje z družbenimi mediji ali pa samostojni podjetniki z registrirano dejavnostjo umetniškega ustvarjanja, je najbrž bolj malo. Kaj boš, ko odrasteš, je vprašanje, ki je zabavno približno do osnovne šole, potem pa sproža vedno več tesnobe; nabor možnosti je vedno ožji, pogojen z učnim uspehom, družinskimi pričakovanji in s priložnostmi, ki jih ponuja okolje. Najprej želimo zadovoljiti pričakovanja staršev (»Veš veliko, na maturi si dosegla skoraj vse točke, škoda za tisto slovenščino, a ne.«), nato želimo ugajati ostalim, šele nekje proti koncu tudi sebi. Znotraj družine drug drugega jemljemo za talca svojih pričakovanj ali pa za izgovor, da se ne premaknemo naprej.

Kot se v družini spodobi, tudi v *Tihem vdihu* članice in člani družine drug za drugega verjamejo, da so se zadeve lotili narobe. A bolj kot se z njimi pomikamo skozi tisto jesensko popoldne, bolj se nam zdi, da so mogoče

Matej Puc

vsi ravnali pravilno. Da je Janez imel prav, ko se je postavil za šibkejše, ker le tako lahko živi sam s sabo. Četudi zdaj piše horoskope. Da Petra ni naredila ničesar narobe, če dela v knjigarni in bere, namesto da bi služila tisočake v kakšni oglaševalski agenciji, ki prodaja srečo. Da je Marjan ravnal prav, ko je ostal doma z mamo in ji pomagal prebroditi prvo obdobje po moževi smrti. In da je mama Katarina ravnala prav, ko je rajše, kot da bi šla na vino in ples, ostala doma in se še malo pogovarjala s svojim pokojnim možem. Večkrat bi si lahko rekli, da je to, da živimo v skladu s svojimi načeli, dovolj dobro. Da je dovolj dobro, če kdaj kakšno stvar preskočimo, počakamo.

Te dni na srbski javni televiziji vrtijo serijo *Jutro će promeniti sve*, ki govori o mladih, ki preživljajo krizo prve četrtine. Eden od junakov je Filip, ki se vrne iz ZDA, kjer je delal v nekem tehnološkem podjetju, a so ga, kljub temu, da je očitno v življenju delal vse prav, odpustili. Vrne se v Beograd, kjer mora razočarati svoje starši in njihove prijatelje. Ko posluša potopisno hvalisanje nekoga, ki se ima za neodvisnega novinarja, ga vpraša, kdo ga plačuje. Starejši kolega mu na vprašanje odgovori z vprašanjem: »Se imaš ti za neodvisnega, ko si tako pameten?« Na kar Filip odvrne: »Jaz sem v celoti odvisen od svojih staršev. Ampak vsaj vem, kdo me plačuje.«

Uspeti v tem svetu pogosto pomeni sprejeti pravila sistema, s katerim se mogoče sploh ne strinjamo, pravila sveta, v katerem nočemo zares živeti. Biti luzer je zato lahko čisto legitimna pozicija do sveta. In lepo bi bilo, če bi se tega zavedali kot posamezniki, kot družina in kot družba. Da bi mogoče kdaj namesto »Ne bom več luzerka«, rekli: »V redu je, luzerka sem.« Da bi namesto »Škoda za tisto točko pri slovenščini«, rekli: »Ti si dbest.«